

Чудний Епізод

Винниченко Володимир Кирилович

Чого сумно стискується серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки і ридать гарячими сльозами? Чому? А чому в тих сльозах і ніжність є, і радість, і журба, і безнадійність?

А я знаю. Тепер я вже знаю, а до того вечора, навіть в той самий вечір, як трапилась зо мною ся незначна, дрібненька подія, я ще не знав. Я думаю, Наталя і досі не знає. Та й не треба їй знати.

Мене з Наталею познайомив сум. Я вперше побачив її у трамваї. Я читав газету, коли вона ввійшла. В газеті було про те, як люди вбивають одні одних, як самі себе вбивають, як крадуть, ріжуть, плачуть, обдурюють, одним словом, все те, що не має ніякого відношення до радості, сміху (про се, ви помітили? — ніколи в газетах не пишуть). Я читав про все се і мені було байдуже. А коли вона ввійшла в вагон, коли спокійно зупинились в моїх очах її очі мені раптом захотілось обнять залитого жиром мого сусіда і поцілувати його в трьохповерхову шию. Хотілось закрити лице долонями і сидіти нишком, слухаючи дзвін туги, невідомої, солодкої туги у грудях.

І потім се саме завжди виникало в мені, коли я вдивлявся в Наталю. Навіть тоді як обняв її вперше, як задрожало її тіло в моїх руках, навіть тоді сум не зник з мого серця. Я се напевне знаю, він не зник, він тільки сховався від полум'я жаги.

А Наталя й досі не знає, чому так сумно, так тужно, так болюче-солодко дивитись на красу. Що краса у неї велика, вона се знає, о! се вона добре знає.

В той самий вечір вона сама се сказала мені:

— Ти думаєш, я собі ціни не знаю? Ого! Захочу, і завтра ж матиму автомобіль.

(Вона страшенно любить автомобілі).

— Не віриш? Посміхаєшся?

Я вірив, але посміхався зовсім од іншого.

— І матиму! Мені надокучило їсти картоплю і вкриватись одним плащем.

(У нас були такі обставини, що ми годувались одною картоплею і вкривались тільки плащем).

— Мені надокучили твої дурноваті мрії. Так, надокучили! О, се я тобі щиро говорю. Я — не свята... К чорту! Давай мені грошей, а не пісень. Грошей! Розумієш?

Вона, дійсно, ніколи так щиро не говорила. Я сидів з похиленою головою, а тут підвів її і подивився на Наталю. Ах, яка ж вона гарна була! Боже, вона була така гарна, що хотілось бахнути сею головою об кінець стола і розбити її, як негодящий горщик.

— Ну, чого вилупив очі? Почнеш нотації читать за цинізм? Можеш! Я — не свята. Мені надокучило бути святою. Годі! Мені треба грошей, от і все. Ідеали, шукання, великий дух і подвиги можеш лишити у себе. Се мені не підходить. Так, так! Що? Не ждав?

Я таки не ждав. А може..., а може, й ждав, бо чого ж так сумно, чого так тужно стискувалось моє серце раз у раз, коли я дивився на красу її тіла?

Я їй нічого більше не сказав. Я навіть плащ не взяв з собою і мовчки вийшов з хати.

Пізно було вже. На улиці туман, як наміткою, обгортав лихтарі. Прохожі з піднятими комірами і руками в кишенях поспішно минали повз мене. Вони знали, куди йшли. А я не знав, тому й не поспішав. Я навіть рук не ховав у кишені і коміра не піднімав. Я тільки посміхався. Але коли б хто-небудь взяв ту посмішку з губ моїх і розпустив її в чомусь такому, де можна розпустити і сміх, і плач, то в посмішці моїй, мабуть, не дуже багато виявилось би сміху.

На розі одної улиці я зупинився. Тут часто і піджидав Наталю. Часто ми проходили тут, щільно пригорнувшись одне до одного. Тут також часто з'являлась одна постать, від якої у нас жалісно й з гидливим страхом стискувалось серце.

Так, ми тут часто проходили. Ми спішили додому. Дома нас чекала холодна картопля і плащ.

Хм! Куди ж тепер мені йти? У всякому разі не здобувать же грошей. Розуміється. Але все ж таки куди?

Туман і улица були вогкі, холодні, але все-таки тепліші, ніж той клубок, що давив мені груди. І я пішов знов по улиці, в тумані.

І раптом зо мною хтось порівнявся. Я озирнувся. То була та сама істота, яку ми часто зустрічали на сихулицях. Се було те саме, жалке, страшне створіння, яке викликало в нас якийсь містичний страх і бажання ще тісніше пригорнутись одне до одного.

Вона з'являлась завжди якось несподівано, як дух; завжди з'являлась на самих безлюдних місцях. Ми сумнівались, що вона проститутка, хоча не раз бачили, як вона підпливала, наче тінь, до якого-небудь прохожого. Але той, глянувши на неї, моментально одвертався й поспішно одходив. Ми іноді балакали про неї, і Наталя не раз питала мене, невже знаходяться чоловіки, які можуть піти з сим страховищем, з сим приви́дом!

Дійсно, вона була, як привид, як мара проституції, як страшний символ прокаженої професії. Одягнена була завжди однаково, немов вже цілі віки ходить тут щоночі. Та й навіщо, справді, марі міняти туалет? Завжди в довгому сірому пальті, складки якого не хитались, коли вона пересувалась під стінами, повз глухо замкнені двері та вікна крамниць. Завжди в старомоднім темнім капелюху, з якого на лице звисала густа, сіра вуаль, завжди з парасолем в руці.

Ми раз зустрілись з нею під ліхтарем. Крізь вуаль на нас глянуло таке страшне лице, що мені аж ноги ослабли. Якесь надзвичайно бліде, з вимученими очима, підведеними, як звичайно, у всіх проституток, з намальованими губами, але такого рисунку, який може бути тільки в мертвяка.

Чого вона ходила темними ночами попід стінами? Невже можуть бути такі чоловіки, що ідуть з нею?

Хм! Наталя сумнівається.

Я ще раз озирнувся й, посміхаючись, подивився їй в лице. Се лице цілком відповідало тому, що було мені в грудях.

Ще не ставало, щоб я почав цілувати се лице, щоб се створіння милувало мене.

А чому ні? Хе! Вона певно, якраз для таких, як я зараз, і призначена.

— Добрий вечір, — промовила вона тихим і, правду казати, мелодійним голосом.

— Добрий вечір! — голосно одповів я, все-таки посміхаючись.

Вона пильно вдивилась в мою посмішку, обвела розрізненими очима моє лице, груди і так же тихо й рівно спитала:

— Гуляєте?

Я розреготався.

— Розуміється, гуляю! Я люблю в чудову погоду гуляти поулицях.

Вона ще раз зупинила на мені свої мертві очі. На лиці, запудреному до мертвої непорушності, не мигнуло нічого, немов вона вже звикла й до такого сміху, і взагалі до таких добродіїв, що гуляють в чудову погоду по тихих улицах.

— Ходіте зо мною? — нахилила вона голову.

— Куди?

— Ну, «куди». До мене.

— Чого?

Вона подивилась на мене.

— Ви не знаєте?

Я теж подивився на неї. Якийсь прохожий під зонтиком озирнувся на нас. Глянув на неї, потім швидко на мене і на лиці його я прочитав немов здивовання, усмішку і жаль до мене.

А що б то сказала Наталя? Хе!

— Підете? — спитала вона, нахиливши знов голову.

Мені раптом стало так холодно, що аж по голові пройшов мороз. Не від того, що я був в одному піджаку, а від чогось іншого, від чого навіть на екваторі людині стан? холодно.

— В мене немає грошей, — хмуро й холодно сказав я.

— Ви мені колись оддасте.

Хм! Ся мара рішуче хотіла замінить мені Наталю. Чудово.

— Ходім — сказав я.

Вона мовчки повернулась і пішла вперед, майже беззвучно ступаючи по мокрому тротуарі. Сіре

пальто, схоже на саван, рівно, не коливаючись, звисало до самої землі.

Я посміхався, але йшов рішуче за нею. Ми йшли недовго.

Жила вона на шостому поверсі, в мансарді, в маленькій кімнаті, в якій одна стіна з вікнами була зрізана до половини і на ній лежала покрівля. Один куток був запнутий якимсь сірим покривалом, в другому ліжко стояло, широке, спокійне. На стінах висіло багато гравюр.

Се були знімки переважно з класичних речей. Багато роденівських. Я се помітив зразу. Де вона могла взяти їх, ся мара, й навіщо вони їй?

— У вас гравюр багато, — сказав я. Вона якось злякано подивилась на мене, немов я хотів одняти в неї сі гравюри.

— Ви любите їх чи вам подарували?

— Люблю, — тихо сказала вона й почала швидко, поспішно роздягатись.

Я присів на стілець біля столу і схилив голову на руки. Сміятись уже не хотілось... Хотілось... Ні, кінець!

— Вам тяжко? — почув я біля себе тихий шепіт. Я підвів голову й засміявся їй в лице.

— Чого мені тяжко? Того, що піднявся на шостий поверх? Се ще невелика біда. Буває й гірше... Еге ж. Ну, так ми будемо спати тепер? Чудесно... У вас тут затишно... А що то в кутку? Друге ліжко? Може, для визначних гостей?

— Ні, там висить моя одежа.

— Одежа? Ну, все одно... Хоч би й серце там висіло, плювають. Е, на все плювають і більше нічого. Правда?

— Правда, — тихо кинула вона, а сама дивилась на мене пильно-пильно. Їй-богу, у неї були гарні очі... Ні, не очі, а погляд. Очі були погані, риб'ячі, тут уже нічого не зробиш. Але погляд їх був гарний. Ах, якби так уміла Наталя дивитись своїми очима. Е, плювають!

— Так, значить, роздягатись? Чудесно. У вас багато гостей буває?

— Ні, не дуже...

— Не дуже? Ну, все одно.

А, може, взять, одягти капелюх і піти собі?

— Я негарна і до мене мало йдуть.

— Хіба?

А Наталя така гарна, що...

Мені так защеміло в грудях, що хотілось упасти додолу й скрюченими пальцями гребти по підлозі.

Я криво посміхнувся до неї. Не думаю, щоб в сій усмішці вона прочитала радість.

Обережно, ласкаво торкнулась моєї руки і ніжно погладила її.

І дивна річ, мені стало раптом тепло в грудях, стало жалко себе.

— Ви всякого так милуєте?

— Кому тяжко.

Ні, рішуче в голосі її було щось надзвичайно хороше, щось кротке, сумне, але сумне тим сумом, який виникає з глибокого розуміння.

— Чого ж ви думаєте, що мені тяжко?

Вона посміхнулась і, нічого не сказавши, одійшла, зупинилась коло столу й задумалась. Світло лампи, прибите зеленим абажуром, клало зеленувато-сірий кольор на її негарне обличчя. Вона здавалась мертвяком, що задумчиво міркує над прожитим життям, що з темряви й тиші домовини все бачить, розуміє і сумує кротким покірним сумом.

— Кому самому тяжко, той може зрозуміти й другого.

І сказавши се, вона винувато й боязко подивилась на мене, злякавшись, що посміла прирівнять себе до мене.

Я знов устав і почав ходити по кімнаті. Якби я міг узять, здушить руками груди і видушить, як з м'яча, повітря, те що давить їх. Боже ж, як давить!

— Слухайте! У вас нема вила?

— Ні, нема...

— А той...

Хм! Шворка у неї, напевне, знайшлась би. А проте, к чорту.

— Ну, чого ж ви не роздягаєтесь? Роздягайтесь.

— Я мушу загасити лямігу... — тихо сказала вона. Я подививсь на неї. Дійсно, їй не можна було роздягатись при світлі. Але се якраз те, що мені треба було.

— Навіщо гасить? Не треба. Я не люблю, коли темно. Я люблю світло, сміх, радість. І я засміявся навіть.

— Чого так дивитесь на мене? Не вірите? Тут нічого дивного немає. Всі люблять світло й радість. Може, маєте ще свічки? Паліть і їх. Хай буде у нас свято. Є свічки? Давайте! Запалимо у всіх кутках. Щоб різало світло очі! Щоб все видно було. В кожному кутку по дві, по три свічки... Геть одержу... З того кутка! Світла у всі кутки.

І я схопив за край простиню й шарпнув за неї. В сей мент за мною почувся перерваний крик, але я так і замер з простинєю в руках: у кутку на двох ящиках стояла нескінчена скульптурна робота. Се була надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвать очей. Се було щось вражаюче, щось несподівано, дивно приваблююче, жахливе й разом з тим повне якоїсь таємної туги, солодкої, смокчучої, якоїсь тихої печалі.

— Що за чорт? — озирнувся я до хазяйки. Вона стояла позад мене й винувато-жалко

посміхалась. Страшно схожа була на ту жінку!

— Се вас хтось ліпив?

Вона нічого не відповідаючи, хотіла взяти у мене простиню й накрить роботу.

— Чекайте! — нетерпляче одпихнув я її. — Відповідай-те, хто се робив?

Вона зробилась хмурою. В лиці її став той самий вираз, що у жінки, навіть губи склались так само болюче й привабливо. Якась краса засвітилась в сих гидких, пом'ятих рисах. Так, так! Се була краса, се було щось неймовірне, абсурдне, але тут була очевидна краса.

— Се я ліплю...— сказала вона, дивлячись на фігуру жінки. А жінка дивилась на неї і, здавалось, вони обидві розуміли одна одну.

— Ви?.. Себе?

«Мара» посміхнулась. Щось з нею зробилось, якась зміна. Десь зникла винуватість, боязність. Похиливши голову, вона помалу сказала:

— Може, й себе. Може, те, що є у кожного... Хіба ні?

І різко підвівши голову, глянула на мене. Я перевів очі на фігуру. Справді, в ній було щось знайоме мені, щось близьке. Справді...

— Чудова робота, — пробурмотів я. Мені хотілось сказати щось інше, але я не знав, що саме.

— Ви думаєте? — спитала вона.

— Так, я думаю...

Ах, що ж було в сій фігурі мені так знайоме? Очі? Одвислі, висхлі від розпусти й мук груди? Викривлені звірячими інстинктами щелепи? Губи, в яких стоїть

скривлена мука? Чи та туга, та кротка, затаємнена печаль, що якимось вмістилась десь між губами, десь під низьким лобом, поміж обвислими очима?

Я взяв стілець, сів і став дивитись в чудну фігуру, її погляд напрямлений був кудись повз мене до «мари», немов вона байдуже й суворо давала розглядати себе, скільки я хочу.

Ми всі троє мовчали. З колін фігури спадало додолу глиняне покривало. Ноги вражали чудними неймовірними, але без сумніву існуючими лініями. Такого тіла не можна найти, але воно єсть. Єсть у кожного з нас. Навіть... Ах!

Мене раптом немов ударило в мозок. Яка схожість з Наталею!

Я схопився з стільця й розтертяно став дивитись на ідіотську роботу. Що за дурниця! В чому? Де? Що за нісенітниця?!

«Мара» тихо торкнулась моєї руки. Я озирнувся.

— Вас хвилює се?

Я знову сів. Яка нісенітниця! Я багато думаю про Наталю, й вона мені ввижається навіть в

такому страховищі.

Я посміхнувся.

— Вас хвилює моя робота?

— Вона чудна дуже. В ній щось є... Давно працюєте над нею?

— Шість місяців...

Рішуче, воно вабило до себе, се страховище! Тягнуло очі, тягнуло серце і дихало в нього своєю чудною красою й тугою, своєю огидою й мерзотою.

— Я хочу дати образ людини...

— Людини?

Я повернув голову й знизу вгору дививсь на «мару». У неї був тепер той самий вираз губ, що у жінки. Вона дивилась у дзеркало, коли ліпила ті губи. І очі свої дала їй. І сей сплющений ніс, як роздавлена ногою слива.

— У кожної людини є краса й огида. В різних формах... Але є... Мусить бути. Хіба ні? Я мовчав.

— Неодмінно є... І краса й огида... Тільки іноді краса так захована, що не видно. Або огида ховається за красою... Я хочу їх виявити поруч... Хіба ні?

Вона занадто часто вживала се «хіба ні?». Я все-таки мовчав і дивився на її роботу. І де далі дивився я, то тепліше й легше ставало мені в грудях... Немов те, що душило, розпирало їх і не давало вільно дихать, помалу якоюсь дірочкою виходило з мене.

Се було чудно, але я не хотів боротись проти сього. О, ні! Я хотів слухать далі сей мелодійний, трохи надтріснутий, немов срібною емаллю вкритий, голос чудної жінки. Я хотів не рухатись і не розбивати тиші ночі, в якій, здавалось, жили тільки ми троє та невеличка, чепурненька лампа на столі. Сумом гармонії краси та огиди були повиті кутки сієї кімнатки в серці чорного, великого, заснулого города.

Тугою химерної гри життя дихали риси дивної роботи. Біля мене стояла жінка, голос якої був голосом тої роботи. В грудях моїх прокидався сум.

— Ви — художник, правда?

— Я?.. Так, я художник...

— Я се зразу побачила... Мені се приємно. Я давно хотіла показати. А не сміла... Тепер бачу, що роблю те, що слід. Я рада...

Вона хвилювалась. Ступила кілька кроків у бік, вернулась, потерла руку об руку. Потім злегка торкнулась мого плеча.

— Вам тяжко?

Я мовчки хитнув головою, хоча мені було вже не тяжко.

— Ви маєте якусь горе? Вибачте мені, що я... питаю про се... Але ви мені подобається...

Мені приємно було слухать се, хоча я не поворухнувся. Вона помовчала.

— Вам ніколи не здавалось, що всяке горе — то є рід некраси?..

Я не рушивсь. Не хотілось, хай говорить, хай звучить за мною тужнотихий, надтріснутий голос.

— Мені так часто здається... Того негарні такі нещасливі... Негарні не тільки лицем... Взагалі негарні. Хіба ні? Я глибоко зітхнув. Ся жінщина зазнала горя, зазнала дум його. Вона, мабуть, не раз, схилившись над ним, роздивлялась його, як роздивляються на рану.

— Що ви мовчите? Вам не хочеться балакати?

Мені зразу якось здалось все се страшенно чудним. Ся мара, чепурно з артистичним смаком убрана кімната, гравюри і фігура за покривалом. Я встав і озирьгив мою хозяйку з ніг до голови. Вона стояла, звівши руки вздовж тіла і дивилась на свій твір. І в очах її була та сама печаль, що в очах її твору. Вона сама була тим твором.

— Ви давно працюєте?

Вона здригнулась і повернула до мене лице.

— Що ви сказали? Вибачте, я не...

— Я сказав — ви давно працюєте?

— В чому?

— В чому? В скульптурі, розуміється.

— Ні... Не більше року.

— А... а в проституції? Вона похилила голову.

— Я не можу знайти такої роботи, щоб зароблять нею вночі.

— Я вас про те не питаю. Я питаю, чи давно ви в сій професії.

Я говорив з нею, як суддя. І вона почувала, що я маю право так говорити. Через що?

— З того часу, як я стала працювати в скульптурі, я займаюсь сією професією.

— А вдень ви ліпите?

— Так.

Для чого я питав її про те усе? Бог його знає. На мене найшла втома. Я знову сів на стілець верхи, спер голову на спинку його і застиг. Там десь далеко в порожнім ательє спокійно спить Наталя. Хай спить. Завтра вона знайде оцінку своєї краси. Хай знаходить.

— Слухайте! — раптом підвів я голову. — А ви не пробували дати вираз сього єднання краси й огиди так, щоб в гарних зовнішніх формах виступали огидні внутрішні? Ні?

— Ні, я так не пробувала. Се важче...

— Важче? Хм! Се, справді, важче... Але се більше вражіння...

— Атож... більше...

— Се мусить викликати страшений сум. Правда? Мусить схопити болючою мукою серце від такого єднання. Га? Правда? Дать таку красу, таке єднання дать, щоб видно було... Ах, ні! Я не те кажу... Мені бракує думок... Але я тепер розумію... Тепер я розумію.

І я знов схилив голову на спинку стільця. Я справді тепер розумів, чого навіть в найчистіші хвилини раювання з Наталиної краси моє серце стискувалось невідомим тужним сумом, чого хотілось оплакувати когось чи щось гарячими сльозами і чого в тих сльозах і ніжність була, і радість, і журба, і безнадійність.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovykh/chudnyi_epizod